

FILIP ANDRZEJ JAKUBOWSKI

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

ORCID: 0009-0000-2814-8638

F.A.Jakubowski03@gmail.com

Wstęp do rozważań nad przyczynami politycznego upadku seniora Mieszka III Starego

Introduction to considerations on the causes of the political downfall of senior Mieszko III the Old



.....

The principles of the principate and seniorate in the reality of the period of feudal fragmentation, although intended to prevent internal wars, in fact led to conflicts from the very beginning of their implementation. Mieszko III the Old was the rightful princeps and senior of the Polish state. However, his actions and policies led to a rebellion after only four years of rule over nearly the entire country. The coup that took place in 1177 has already been the subject of historical research and reflection, but no recent synthesis has addressed the causes of this significant event in the history of 12th-century Poland. The aim of this paper is to analyze the factors that led to the removal of Mieszko III the Old from power.

Keywords

Mieszko III the Old, titlature, principate, Master Vincentius, Chronicle of Greater Poland, period of territorial fragmentation, powerful nobles, church party, monetary system, Odon, Gedko



.....

Zasady pryncypatu i senioratu w realiach rozbitnego, mimo że miały zapobiegać wojnom wewnętrznym, to powodowały konflikty od pierwszych lat funkcjonowania. Mieszko III Stary był prawowitym princepsiem i seniorem państwa polskiego. Jednak jego działania i polityka doprowadziły do zegnania już po czterech latach rządów w niemal całym kraju. Przewrót dokonany w 1177 roku był już przedmiotem badań i refleksji historyków, ale w ostatnim czasie nie powstała żadna synteza omawiająca przyczyny tego ważnego

wydarzenia dla dziejów XII-wiecznej Polski. Celem niniejszego referatu będzie przeanalizowanie czynników, które spowodowały odsunięcie od władzy Mieszka III Starego.

Słowa kluczowe

Mieszko III Stary, tytułatura, pryncypat, mistrz Wincenty, kronika wielkopolska, rozbięcie dzielnicowe, możnowładcy, stronnictwo kościelne, system monetarny, Odon, Gedko

.....

Wprowadzenie

Upadek zasady senioratu w epoce rozbięcia dzielnicowego był kluczowym momentem dla tej epoki. W niniejszej pracy nie zamierzam jednak szczegółowo analizować procesu zegnania Mieszka III Starego, gdyż na ten temat napisano już wiele¹. Przyczyny tego zdarzenia były dotąd opisywane w sposób ogólny przez historyków, gdyż podawali tylko fragmentarycznie pojedyncze czynniki tak ważnego zajścia. Niniejszy tekst jest zarysem powodów, dla których Mieszko Stary utracił władzę zwierzchnią i doprowadził do utworzenia opozycji przeciwko sobie.

Celem mojej pracy jest udzielenie odpowiedzi na pytanie, dlaczego doszło do obalenia najstarszego żyjącego Piasta. Istotnym aspektem analizy będzie również omówienie przyczyn, które doprowadziły do skuteczności rewolucyjnej kampanii. Końcowa część rozważań poświęcona będzie analizie czynników determinujących decyzję polskiego społeczeństwa o obaleniu seniora.

Do przedstawienia tych wydarzeń posłużę się dotychczasowym dorobkiem badań i literatury. Ponadto w analizie wykorzystane zostaną cztery wybrane dokumenty z lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XII wieku, które umożliwią lepsze zrozumienie przemian zachodzących w okresie pryncypatu i senioratu Mieszka. Dokumentacja, jaką się posłużę, dotyczy rządów Bolesława IV Kędzierzawego i Mieszka. Pozwoli nam to lepiej zrozumieć kwestie tytułatury seniorów w XII wieku². Wykorzystam również zawartość dwóch kronik, które przedstawiają omawiany okres. Pierwsza z nich to *Chronica polonorum* mistrza Wincentego

¹ G. Labuda, *Dwa zamachy stanu w Polsce 1177–1179, 1202–1206*, „Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk”, 1969, t. 82, s. 102–103; M. Łodyński, *Udział książąt śląskich w zamachu z r. 1177 (Przyczynek do dziejów Bolesława Wysokiego i Mieszka Raciborskiego)*, „Kwartalnik Historyczny”, 1908, 22, s. 16–45; S. Szczur, *Udział Odon w buncie przeciwko Mieszkowi Staremu w 1177 roku*, [w:] *Zeszyty Naukowe UJ*, t. 663, Prace Historyczne, nr 74, Kraków 1985, s. 47–55.

² „*Capituli cathedralis Cracoviensis et Mariae ducissae Poloniae de commutandis villis Złota et Łojowice cum villis Skotniki et Świężyca pactum*”, [w:] *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej św. Wacława*, wyd. F. Piekosiński, cz. 1, Kraków 1874; „*Boleslaus dictus Crispus dux Poloniae et Henricus dux Sandomiriae ecclesiam ad s. Mariam in Czerwińsk bonis quibusdam dotan*”, [w:] *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, wyd. idem, t. II, Kraków 1886; „*Boleslaus dux Zlesie 1175 Mai. 1, super castrum Grodez; fundat monasterium in Lubiąż*”, „*Misico dux tocius Polonie 1177 Apr. 26, in metropoli Knizen; confirmat commutationem villarum monasterii de Lubiąż, dictarum Bogunowo et Dobrostowo, pro villa Conradi et Moiconis, dicta Słupia*”, [w:] *Kodeks dyplomatyczny wielkopolski*, wyd. Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, t. I, Poznań 1877.

z przełomu XII i XIII wieku³. Zaś tą drugą będzie *Kronika wielkopolska*⁴. Wybór takich dwóch pozycji nie jest przypadkowy. Pochodzą one z różnych okresów czasowych oraz spisane zostały w zupełnie różnych stronnictwach politycznych rozbitej Polski. Zdaniem Janusza Bieniaka oba stronnictwa się zwalczały w czasie tzw. „Duarchii”⁵. Taka analiza pozwoli zrozumieć lepiej, w jaki sposób princeps z lat 1173–1177 był widziany zarówno przez stronnictwo wielkopolskie jak i małopolsko-sandomierskie, które przynależało w dekadzie następnej do młodszego brata seniora, Kazimierza II Sprawiedliwego.

Niniejszy artykuł podzieliłem na cztery części. W pierwszej z nich poruszę działania ekonomiczne najdłużej żyjącego syna Bolesława III. Następnie przejdę do omówienia nietypowej tytulatury, jaką posługiwał się senior. W trzeciej części poddam rozważaniom politykę Mieszka III wobec swoich synów. W ostatnim rozdziale przedstawię twierdzenia, jakie mogą stać za przyczynami powstania buntu w stolicy i czemu właśnie tam doszło do sprzeciwu.

Ekonomia nowego princepsa

Pierwsze działanie, które mogło osłabić pozycję Mieszka Starego i utworzyć opozycję przeciwko niemu, było efektem wprowadzenia reform monetarnych. Wiedza na ten temat jest niewystarczająca, jednak możemy stwierdzić, że był to ogromny cios względem możnych w Polsce. Princeps wprowadzał do obiegu w Małopolsce dwustronne denary, lecz w domenie wielkopolskiej i Gnieźnie emitował już brakteaty⁶. Ze źródeł archeologicznych wynika bezpośrednio, że Mieszko dokonał czegoś nowatorskiego w systemie menniczym. Produkowane brakteaty posiadały napis „*Mieszko król Polski*” w języku hebrajskim⁷. O okolicznościach posługiwania się tym tytułem wspomnę w kolejnej części pracy.

W kronice mistrza Wincentego można doszukać się narracji, w której nowy princeps jest otoczony przez doradców określanych w nietypowy sposób „*Surrexere siquidem uiri Belial*”⁸ (tłum. Albowiem powstałi mężowie Beliala). Kronikarz otwarcie określa ich mężami zguby i prześladowcami zacności⁹. Wydają oni niesprawiedliwe wyroki na swoją korzyść, a co dla nas istotniejsze, zmieniają wartość

³ *Kronika polska, Mistrz Wincenty* (tzw. *Kadłubek*), wstęp i komentarz B. Kürbis, tłum. K. Abgarowicz, B. Kürbis, wyd. PWN, Warszawa 1974; M. Plezia, *Monumenta Poloniae Historica Nova Series*, Tomus XI, wyd. Secesja, Kraków 1994.

⁴ *Kronika wielkopolska*, przekł. K. Abgarowicz, wstęp i komentarz B. Kürbis, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków 2010; B. Kürbis, *Monumenta Poloniae Historica Nova Series*, Tomus VIII, wyd. PWN, Warszawa 1970.

⁵ J. Bieniak, *Polska elita polityczna XII wieku. (Cz. I. Tło działalności)*, [w:] *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej, Zbiór studiów*, t. II, Warszawa 1982, s. 57–58.

⁶ A. Gieysztor, *Mieszko III*, [w:] *Polski Słownik Bibliograficzny*, t. 21, Kraków-Wrocław-Warszawa-Gdańsk 1948, s. 35; M. Gumowski, *Monety polskie*, Instytut Wydawniczy „Biblioteka polska”, Warszawa 1924, s. 63.

⁷ D. Gorlińska-Sobusiak, *Żydzi w administracji skarbowej polskich władców czasu rozbitcia dzielnicowego*, Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”, Kraków 2015, s. 101.

⁸ M. Plezia, *op. cit.*, s. 131; M.H. Floyd, *Minor prophets. Pt. 2*, wyd. Cambrige, Grand Rapids 2016, s. 46–47; *Nova Vulgata*, wyd. Libreria Editrice Vaticana, Vatican 1986, s. 661.

⁹ *Kronika polska, Mistrz Wincenty* (tzw. *Kadłubek*)..., s. 180.

nowej monety. Z badań Mariana Gumowskiego wynika, że wartość płaćdeł mogła zmieniać się trzykrotnie co roku już od 1173 roku¹⁰. Obieg nowszych monet był prawomocny i legalny¹¹, wskutek czego Mieszko Stary osłabiał finansowo możnowładców, którzy nie mieli wpływu i kontroli na obieg monetarny. Zdaniem M. Gumowskiego przez te cztery lata majątki prywatne uszczupliły się o połowę. Dziś zabieg taki można by określić „dużą kontrolowaną inflacją”¹². Ponadto możni najpewniej nie mogli bezpośrednio się do niego dostosować, przez ciągłą zmianę wartości. Można w tym miejscu przypuścić, że wybijany napis na monecie ma wskazywać na nowo tworzącą się frakcję zamożnych posługujących się językiem hebrajskim¹³. Był to ogromny cios dla duchowieństwa, ale i dla dawnych elit, które nie pochodziły ze stronnictwa wielkopolskiego i Mieszka Starego¹⁴.

Co ciekawe, *Kronika wielkopolska* nie wspomina wiele na ten temat. Ewidentnie kronikarz nie chciał przedstawiać stronnictwa Mieszkowego w Wielkopolsce w negatywnym świetle. Wspomina jedynie tyle, że książę zaczął popadać w gnuśność i wprowadzać nieuczciwych urzędników, jednak nie ma tam słowa o reformach ekonomicznych¹⁵. Dalsze losy doradców Mieszka nie są nam znane, w momencie gdy dochodzi do rebelii. Zarówno *Kronika wielkopolska* jak mistrz Wincenty twierdzą, że senior został „porzucony niemal przez wszystkich”¹⁶. Niemniej jednak reformy ekonomiczne stanowiły jeden z pierwszych powodów, dla których nowy senior naraził się polskiemu społeczeństwu. Przyczynił się w ten sposób do powstania opozycji w państwie, która była gotowa mu się przeciwstawić lub go obalić.

Tytulatura i centralizacja władzy

Jak wspomniałem wyżej na monecie Mieszko Stary określany jest „קרל משקא פולסקי”¹⁷. Jest to bardzo ciekawy aspekt i zastanawia, dlaczego senior określany jest w taki sposób. Tytulatura Mieszka była już powodem do refleksji u wielu historyków i było to rozumiane na różne sposoby¹⁸. Nie wszyscy badacze uważają, by monety z takim tytułem pochodziły z okresu senioratu¹⁹. Pewnym jest jednak, że Mieszko w wydawanych dokumentach dążył do wywyższenia swego majestatu

¹⁰ M. Gumowski, *Monety polskie...*, s. 63; Idem, *Hebräische Münzen im mittelalterlichen Polen*, Wydawnictwo Akademickie, Graz 1975, s. 114.

¹¹ Idem, „Inflacja” za Mieszka III, [w:] *Towarzystwo Numizmatyczne*, 1937, s. 2–5 (odbitka z „Wiadomości Numizmatyczno-Archeologicznych”, 1936, t. 18).

¹² *Ibidem*, s. 10.

¹³ W. Garbaczewski, *Monety z napisami hebrajskimi w średniowiecznej Europie*, „Biuletyn numizmatyczny”, 2004, nr 1(333), s. 42–43, 46, 50.

¹⁴ M. Gumowski, „Inflacja” za Mieszka III..., s. 4.

¹⁵ *Kronika wielkopolska...*, s. 111–114.

¹⁶ *Ibidem*; *Kronika polska, Mistrz Wincenty* (tzw. *Kadłubek*)..., s. 193.

¹⁷ D. Gorlińska-Sobusiak, *op. cit.*, s. 101.

¹⁸ M. Dygo, *Ze studiów nad tytulaturą książąt polskich w XII w. (Bolesław Wysoki, Mieszko Stary)*, [w:] *Liber Romani Studia ofiarowane Romanowi Michałowskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego 2020, s. 77–79.

¹⁹ D. Gorlińska-Sobusiak, *op. cit.*, s. 110.

i stawiał się zawsze ponad juniorami. Do tej pory władcy zwierzchni posługiwali się jedynie tytułem „*dux Poloniae*”²⁰, jednak w dokumentach Mieszka Starego występuje już inny zapis. Zaczął on pojawiać się w okresie po śmierci Bolesława IV Kędzierzawego, z przejściem władzy senioralnej²¹. Określenie „*Dux Maximus*” pojawia się w dokumencie juniora śląskiego Bolesława I Wysokiego. W roku 1175 książę śląski w miejscowości Grodziec postanawia sprowadzić do Lubiąża cystersów. W obecności świadków tej czynności pojawia się senior przedstawiony jako „*Mesiko patruus meus dux maximus*”²². Drugim źródłem, które ukazuje Mieszka Starego jako księcia całej Polski, jest dokument wydany na chwilę przed buntem. 26 kwietnia 1177 dochodzi do spotkania juniorów z princepsiem w Gnieźnie, gdzie jest on określony „*divina favente clementia dux totius Polonie*”²³. Stanisław Smolka opisuje tę narrację w dokumentach jako chęć seniora do odtworzenia tytułu królewskiego, jaki niegdyś dzierżył Bolesław II Śmiały²⁴. Rządy te zostały zapamiętane przez Anonima zw. Gallem i mistrza Wincentego jako niepodzielna monarchia²⁵. Wnioskując na podstawie modyfikacji użytej tytulatury, można przypuszczać, że roszczenia Mieszka III mogą być zagrożeniem dla juniorów i możnych. Zdaniem Ryszarda Kiersnowskiego działanie takie miało nie tylko podnieść znaczenie seniora, lecz być otwartym działaniem w drodze do korony²⁶. Pozostawiona ojcowska wola z 1138 roku miała gwarantować wszystkim Piastom udział w realiach rozbięcia dzielnicowego. Zwłaszcza, że wówczas ogromne wpływy na wschodzie Polski zyskiwał Kazimierz II Sprawiedliwy²⁷.

Według kroniki mistrza Wincentego Bolesław IV Kędzierzawy przeznaczył jedynego syna Leszka pod opiekę Kazimierzowi II. W związku z opieką nad chorowitym chłopcem Leszkiem, zwierzchnictwo nad Mazowszem i Kujawami miał sprawować do czasu aż chorowity osiągnie wiek dojrzały. W przypadku bezpotomnej śmierci Leszka Bolesławowica młodszy stryj miał zaanektować jego dzielnice²⁸. Używanie tytułu „księcia całej Polski” w obecności innych juniorów mogło być

²⁰ Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej św. Wacława..., s. 1–2; Kodeks dyplomatyczny Małopolski..., s. 4–8. Zob. przyp. 2 pozycja 1 i 2.

²¹ M. Dygo, *op. cit.*, s. 77–79; J. Bieniak, *Polska elita polityczna XII wieku. (Część III D. Arbitrzy książąt – zmierzch)*, [w:] *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów*, t. 9, red. S. K. Kuczyński, Warszawa 2001, s. 10–11.

²² Kodeks dyplomatyczny wielkopolski..., s. 26–28; Zob. przyp. 2 pozycja 3.

²³ *Ibidem*, s. 28–29. Zob. przyp. 2 pozycja 4; R. Grodecki, S. Zachorowski, J. Dąbrowski, *Dzieje Polski średniowiecznej*, [w:] *Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”*, t. 1, Kraków 1995, s. 180.

²⁴ S. Smolka, *Mieszko Stary i jego wiek*, posł. A. Gieysztor, PWN, Warszawa 1959, s. 289.

²⁵ „[...] ani nie zalecamy króla, który tak szpetnie dochodził swych praw”, [w:] *Kronika polska Anonim tzw. Gall, przeł. R. Grodecki, wstęp i przypisy M. Plezia*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1968, s. 56; „[...] nie okazując uszanowania ani dla stanu, ani dla miejsca, ani dla chwili”, [w:] *Kronika polska, Mistrz Wincenty (tzw. Kadłubek)...*, s. 117. Obaj kronikarze odnoszą się do incydentu ze św. Stanisławem.

²⁶ R. Kiersnowski, *Wstęp do numizmatyki polskiej wieków średnich*, PWN, Warszawa 1964, s. 81–82.

²⁷ J. Dobosz, *Kazimierz II Sprawiedliwy*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2014, s. 86.

²⁸ M. Biniaś-Szkopek, *Bolesław IV Kędzierzawy – książę Mazowsza i princeps*, Wyd. Poznańskie, Poznań 2009, s. 67; Janusz Bieniak stwierdza, że taki obraz przekazu mógł wynikać z późniejszych wydarzeń jakie zaszły w dzielnicy Leszka za sprawą jego bezpotomnej śmierci. Zdaniem autora mistrz Wincenty wykreował taką narrację by usprawiedliwić prawo do tych ziem Kazimierzowi II. Zob. J. Bieniak, *Polska elita polityczna XII wieku. (Część III C. Arbitrzy książąt – pełnia władzy)*, [w:] *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów*, t. 8, red. S. K. Kuczyński, Warszawa 1999, s. 65–66.

postrzegane jako polityczny cios lub co gorsza obawa przed utratą swych dzielnic, a nawet życia. Zwłaszcza, że nie był to pierwszy przypadek, gdy któryś z seniorów dąży do podporządkowania sobie wszystkich dzielnic w państwie. Przykład panowania Władysława II Wygnańca ilustruje konsekwencje prób ustanowienia monarchii w warunkach feudalnej dezintegracji państwa²⁹. Mieszko dobrze więc wiedział, że musi zbudować wpływy w społeczeństwie, aby w przypadku konfliktu z krewnymi mieć poparcie. Jeśli więc tytułaturę używaną na monetach połączyć z zapisem w dokumentach, który występuje nawet w innych dzielnicach, to możemy wnioskować, że Mieszko Stary dążył do zwiększenia swych wpływów i władzy.

Problemy rodzinne

Poważnym błędem Mieszka Starego było również niewłaściwe zarządzanie jego własną dzielnicą – Wielkopolską. Princeps w chwili objęcia władzy miał czterech synów, dowiadujemy się tego z przekazu *Chornica polonorum*. Odon i Stefan pochodzili z pierwszego małżeństwa zawartego z Elżbietą, córką księcia węgierskiego Almosa. Mariaż ten został zawarty w roku 1136, gdy Mieszko miał zaledwie lat czternaście. Jego małżeństwo przetrwało osiemnaście lat, aż do śmierci Elżbiety³⁰. Najpewniej jeszcze w tym samym roku poślubił Eudoksję, córkę wielkiego księcia kijowskiego Izjasława Mścislawica, z którą był w związku małżeńskim 33 lata³¹. Zdaniem Jerzego Besali było już to małżeństwo nie tylko polityczne, ale wynikające również z miłości³². S. Smolka uważa że ma to znaczenie dla przyszłego losu syna z pierwszego małżeństwa politycznego, które zostało zawarte jeszcze za życia Bolesława III Krzywoustego. Miał z nią, trzech synów Mieszka, Bolesława i Władysława. Ostatni z nich zwany z czasem Laskonogim³³, był jedynym synem, który zdołał przeżyć ojca³⁴.

Dla nas najistotniejszym jest pierworodny syn princepsa, który miał już od dawna wiek sprawny, gdy jego ojciec stał się najstarszym w dynastii Piastów i zwierzchnikiem kraju. Z badań historyków nad Odonem wynika, że do czasu buntu nie posiadał żadnej dzielnicy i nie odgrywał żadnej ważniejszej roli³⁵. Smolka idzie dalej w podejrzenia ze stwierdzeniem, że pierworodny syn z pierwszego małżeństwa miał zostać pominięty i odesłany w polityczny niebyt, w przeciwieństwie do synów z drugiego małżeństwa, którzy mieli odziedziczyć ojcowiznę³⁶.

²⁹ G. Labuda, *Zabiegi o utrzymanie jedności państwa Polskiego w latach 1138–1146*, „Kwartalnik Historyczny”, 1959, nr 66, s. 1159.

³⁰ K. Ratajczak, *Mieszko III Stary i jego życie rodzinne*, „Przegląd Pedagogiczny”, 2021, nr 1, s. 95.

³¹ *Ibidem*, s. 95–96.

³² J. Besala, *Małżeństwa królewskie Piastowie, Przemyślidzi, Andegawenowie*, Wyd. Bellona, Warszawa 2006, s. 112.

³³ S. Smolka, *op. cit.*, s. 286; K. Jasiński, *Rodowód pierwszych Piastów*, posł. T. Jurek, Wyd. Poznańskie Towarzystwo Nauk, Poznań 2004, s. 239; A. Gieysztor, *Mieszko III...*, s. 36.

³⁴ Określany jest Włodzisławem III Laskonogim w: O. Balzer, *Genealogia Piastów*, Nakład Umiejętności, Kraków 1895, s. 203–206; M. Przybył, *Władysław Laskonogi książę wielkopolski 1202–1231*, Wyd. WBP, Poznań 1998, s. 38.

³⁵ S. Szczur, *op. cit.*, s. 54.

³⁶ S. Smolka, *op. cit.*, s. 307.

Zarówno z kroniki wielkopolskiej jak i Mistrza Wincentego dowiadujemy się, że Odon otwarcie rozpoczął walkę z ojcem w jego domenie³⁷.

Można przypuszczać za J. Bieniakiem, że za sprawą Bolesława I Wysokiego jego kuzyn Odon przystąpił do rebelii³⁸. Takie zachowanie było uzasadnione ze względu na możliwość odsunięcia od władzy Mieszka Starego przez Bolesława. Wówczas stałby się najstarszym Piastem w dynastii, gwarantując sobie pozycję zwierzchnika jako senior.

Kronika wielkopolska zawiera pewien istotny szczegół, którego Wincenty nie przedstawia. W anonimowym dziele podczas przedstawienia rebelii, do której przyłącza się Odon, jest on określony jako „*dux Poznaniensis*”³⁹. U kronikarza, który pisze znaczeni wcześniej zapis ten jest niepełny, wprowadzie nazwany został księciem, lecz nie poznańskim. Dopiero po konsolidacji władzy przez stryja, mistrz ukazuje Odoną jako pana ziemi poznańskiej z woli Kazimierza II⁴⁰. Trudno powiedzieć z czego wynika ten dopisek regionalny w pierwszej kronice. Być może kronikarz nie chciał pokazać Mieszka jako nieuczciwego ojca, który odsuwa na margines syna z pierwszego politycznego małżeństwa. Bardziej wiarygodna w tym wypadku jest kronika, która pochodzi z czasu życia zarówno kronikarza jak i księcia. Niezależnie od tego, po które źródło sięgniemy, wynika z nich jednoznacznie, że pierworodny syn sprzeciwił się seniorowi, by zyskać silniejszą pozycję w państwie. W obydwu źródłach jest określany jako „*hostis atrocissimus*” (tłum. najzaciętszy wróg)⁴¹. Obydwaj kronikarze w narracji starają się pokazać działania Odoną jako największy problem seniora w późnych latach siedemdziesiątych XII wieku.

Napięcia w Małopolsce

Najbardziej newralgicznym aspektem pierwszych rządów Mieszka Starego była jego relacja z możnymi na Małopolsce i biskupem krakowskim Gedko. Duchowny ten został jeszcze powołany przez starszego brata Mieszka w roku 1166⁴². Wedle zapisów mistrza Wincentego i *Kroniki wielkopolskiej* to on stanął na czele buntu, który wybuchł w Krakowie.

Głównym powodem, dla których sprzeciw wobec seniorowi osiągnął tak szeroką skalę, była nieuczciwość urzędników Mieszka oraz co ważniejsze, utworzenie namiestnictwa⁴³. Do tej pory wszyscy władcy zwierzchni sprawowali władzę na tronie Krakowskim stale tam rezydując⁴⁴. Nowy senior zaś postanowił poostać w poprzedniej polskiej stolicy jaką było Gniezno, powołał jedynie Henryka

³⁷ *Kronika polska, Mistrz Wincenty* (tzw. Kadłubek)..., s. 192; *Kronika wielkopolska*..., s. 114.

³⁸ J. Bienia, *Polska elita polityczna XII wieku. (Część III D)*..., s. 19–20.

³⁹ B. Kürbis, *op. cit.*, s. 57.

⁴⁰ *Kronika polska, Mistrz Wincenty* (tzw. Kadłubek)..., s. 192–193.

⁴¹ M. Plezia, *op. cit.*, s. 145; B. Kürbis, *op. cit.*, s. 57.

⁴² R. Grodecki, *Gedko, Biskup Krakowski*, [w:] *Polski Słownik Bibliograficzny*, t. 7, Kraków 1948, s. 366.

⁴³ *Kronika wielkopolska*..., s. 112; *Kronika polska, Mistrz Wincenty* (tzw. Kadłubek)..., s. 180–184.

⁴⁴ J. Bienia, *Polska elita polityczna XII wieku. (Część III C)*..., s. 56; M. Biniś-Szkopek, *op. cit.*, s. 117.

Kietlicza na stanowisko namiestnika i urzędnika w imieniu seniora⁴⁵. Zajście to wywoływało obawy społeczeństwa małopolskiego, które bało się utraty znaczenia stolicy w kraju⁴⁶. Najwyraźniej nowy princeps planował dokonać centralizacji władzy w dawnej stolicy, co powodowało oburzenie możnych w otoczeniu wawelskim.

Rządy namiestnicze Henryka Kietlicza nie zostały pokazane w źródłach, lecz nie ma żadnych wątpliwości historyków, że były one nieuczciwe, a biskup krakowski starał się coś z tym zrobić⁴⁷. Wszelkie działania przeciw urzędnikom prowadzą się do ignorancji ze strony princepsa. Nie jest więc niczym dziwnym, że możni krakowscy postanowili wywołać rebelię przeciwko seniorowi, który wedle zapisów *Kroniki wielkopolskiej* chciał się ich pozbyć⁴⁸. W efekcie tego w roku 1177 biskup Gedko stanął na czele buntu przeciwko seniorowi i zaprosił do stolicy dwóch młodszych Piastów⁴⁹. Reakcja namiestnika była bardzo przewidywalna, gdyż zdał sobie sprawę, w jak trudnej sytuacji się znalazł. Postanowił przejść na stronę rebeliantów i porzucić dawnego władcę⁵⁰.

Przebieg wydarzeń pokazuje, jak bardzo słabe były wpływy Mieszka po czterech latach rządów, a liczba wrogów okazała się zbyt liczna, by jakkolwiek interweniować z działaniami odwetowymi⁵¹. Wincenty opisuje działania uzurpatora Kazimierza II jako wyzwolenie bez przelewu krwi, gdyż wpływy Mieszka w Małopolsce są już zbyt słabe⁵². Wydarzenia, jakie zaszły w stolicy rozprzestrzeniły się na całą Polskę i były już nie do zatrzymania, a sam Mieszko musiał się pogodzić z porażką⁵³.

Podsumowanie

Po przeanalizowaniu przyczyn buntu, jest jasnym dlaczego doszło do obalenia Mieszka III Starego i czemu zegnanie oraz wygnanie zyskało tylu zwolenników. Zawartość *Kroniki wielkopolskiej*, mimo że jest wzorowana na kronice mistrza Wincentego, posiada kilka zmian, które pomagają lepiej zrozumieć wielkopolski punkt widzenia. Anonimowy kronikarz świadomie pomija bądź przedstawia w odmiennym świetle określone fakty, które w dalszej perspektywie przyczyniły się do ukształtowania podziału na Polskę wschodnią i zachodnią.

Podsumujmy więc czynniki, jakie wpłynęły na upadek najstarszego Piasta. Nowa i brutalna polityka monetarna wywołała nieprzychylną reakcję dawnych elit.

⁴⁵ M. Przybył, *Władysław Laskonogi...*, s. 22–23; J. Bienia, *Polska elita polityczna XII wieku. (Część III D)...*, s. 12.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 13.

⁴⁷ *Kronika wielkopolska...*, s. 112; J. Bienia, *Polska elita polityczna XII wieku. (Część III D)...*, s. 12–13.

⁴⁸ *Kronika wielkopolska...*, s. 112.

⁴⁹ B. Zientara, *Bolesław Wysoki tulacz, repatriant, malkontent. Przyczynek do dziejów politycznych Polski XII wieku*, „Przegląd Historyczny”, 1971, t. 62, nr 3, s. 385–386.

⁵⁰ J. Bienia, *Polska elita polityczna XII wieku. (Część III D)...*, s. 19.

⁵¹ E. Skibiński, *Walka o władzę w kronice Mistrza Wincentego*, [w:] *Onus Athlanteum Studia nad Kroniką biskupa Wincentego*, Warszawa 2009, s. 55.

⁵² *Kronika polska, Mistrz Wincenty (tzw. Kadłubek)...*, s. 191–192.

⁵³ *Ibidem*, s. 192–193.

Sposób tytułowania się królem czy księciem całej Polski mógł być powodem do niepokoju wśród krewnych w dynastii, w skutek czego ci wykorzystali na swoją korzyść zajścia z roku 1177, by zabezpieczyć i umocnić swoje dzelnice, a z czasem umocnić swe stanowiska w procesie decentralizacji nowego princepsa. Błędem Mieszka było też sprowadzenie na margines syna z pierwszego małżeństwa, który finalnie stanął po stronie buntowników. Fakt tego ciosu w plecy zapisany został jako główna przyczyna wygnania najstarszego z Piastów. Ostatnim ważnym prowodyrem wojny domowej była próba centralizacji pozycji zwierzchniej poza stolicą. Urzędnicy Mieszka korzystali ze swych wpływów, by prowadzić niemoralną politykę. W wyniku wszystkich powyższych czynników doszło do złożenia z urzędu i wygnania, które nastąpiło już po czterech latach sprawowania rządów.

Bibliografia

ŹRÓDŁA

- Abgarowicz K. (przekł.), *Kronika wielkopolska*, wstęp i komentarz B. Kürbis, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków 2010.
- Anonim tzw. Gall, *Kronika polska*, przeł. R. Grodecki, wstęp i przypisy M. Plezia, Wrocław-Warszawa-Kraków 1968.
- Kürbis B., *Monumenta Poloniae Historica*, Nova Series, t. VIII, PWN, Warszawa 1970.
- Mistrz Wincenty (tzw. Kadłubek), *Kronika polska*, tłum. K. Abgarowicz, B. Kürbis, wstęp i komentarz B. Kürbis, PWN, Warszawa 1974.
- Nova Vulgata*, wyd. Libreria Editrice Vaticana, Vatican 1986.
- Piekosiński F. (wyd.), *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej św. Wacława*, cz. 1, Kraków, 1874.
- Piekosiński F. (wyd.), *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, t. II, Kraków 1886.
- Plezia M., *Monumenta Poloniae Historica*, Nova Series, t. XI, Secesja, Kraków 1994.
- Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk (wyd.), *Kodeks dyplomatyczny wielkopolski*, t. I, Poznań, 1877.

OPRACOWANIA

- Balzer O., *Genealogia Piastów*, Nakład Umiejętności, Kraków 1895.
- Besala J., *Małżeństwa królewskie Piastowie, Przemyślidzi, Andegawenowie*, Bellona, Warszawa 2006.
- Bieniak J., *Polska elita polityczna XII wieku. (Część I. Tło działalności)*, [w:] *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów*, t. II, Warszawa 1982.
- Bieniak J., *Polska elita polityczna XII wieku. (Część III C. Arbitrzy książąt – pełnia władzy)*, [w:] *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów*, t. 8, red. S. K. Kuczyński, Warszawa 1999.
- Bieniak J., *Polska elita polityczna XII wieku. (Część III D. Arbitrzy książąt – zmierzch)*, [w:] *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów*, t. 9, red. S. K. Kuczyński, Warszawa 2001.
- Biniaś-Szkopek M., *Bolesław IV Kędzierzawy – książę Mazowsza i princeps*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2009.
- Dobosz J., *Kazimierz II Sprawiedliwy*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2014.
- Dygo M., *Ze studiów nad tytułaturą książąt polskich w XII w. (Bolesław Wysoki, Mieszko Stary)*, [w:] *Liber Romani. Studia ofiarowane Romanowi Michałowskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2020.
- Floyd M. H., *Minor Prophets. Pt. 2*, Cambridge – Grand Rapids 2016.
- Garbaczewski W., *Monety z napisami hebrajskimi w średniowiecznej Europie*, „Biuletyn Numizmatyczny”, 2004, nr 1(333).
- Gieysztor A., *Mieszko III*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 21, Kraków-Wrocław-Warszawa-Gdańsk 1948.
- Gorlińska-Sobusiak D., *Żydz i administracji skarbowej polskich władców czasu rozbitcia dzielnicowego*, Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”, Kraków 2015.
- Grodecki R., *Gedko, biskup krakowski*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 7, Kraków 1948.

- Grodecki R., Zachorowski S., Dąbrowski J., *Dzieje Polski średniowiecznej*, t. 1, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”, Kraków 1995.
- Gumowski M., *Hebräische Münzen im mittelalterlichen Polen*, Wydawnictwo Akademickie, Graz 1975.
- Gumowski M., *Monety polskie*, Instytut Wydawniczy „Biblioteka Polska”, Warszawa 1924.
- Gumowski M., „Inflacja” za Mieszka III, [w:] *Towarzystwo Numizmatyczne*, 1937, s. 2–5 (odbitka z „Wiadomości Numizmatyczno-Archeologicznych”, 1936, t. 18).
- Jasiński K., *Rodowód pierwszych Piastów*, posł. T. Jurek, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Nauk, Poznań 2004.
- Kiersnowski R., *Wstęp do numizmatyki polskiej wieków średnich*, PWN, Warszawa 1964.
- Labuda G., *Dwa zamachy stanu w Polsce 1177–1179, 1202–1206*, [w:] *Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*, t. 82, 1969.
- Labuda G., *Zabiegi o utrzymanie jedności państwa polskiego w latach 1138–1146*, „Kwartalnik Historyczny”, 1959, nr 66.
- Łodyński M., *Udział książąt śląskich w zamachu z r. 1177 (Przyczynek do dziejów Bolesława Wysockiego i Mieszka Raciborskiego)*, „Kwartalnik Historyczny”, 1908, t. 22, s. 16–45.
- Przybył M., *Władysław Laskonogi książę wielkopolski 1202–1231*, Wyd. WBP, Poznań 1998.
- Ratajczak K., *Mieszko III Stary i jego życie rodzinne*, „Przegląd Pedagogiczny”, 2021, nr 1.
- Skibiński E., *Walka o władzę w kronice Mistrza Wincentego*, [w:] *Onus Athlanteum. Studia nad Kroniką biskupa Wincentego*, Warszawa 2009.
- Smolka S., *Mieszko Stary i jego wiek*, posł. A. Gieysztor, PWN, Warszawa 1959.
- Szczur S., *Udział Odon w buncie przeciwko Mieszkowi Staremu w 1177 roku*, [w:] *Zeszyty Naukowe UJ*, t. 663, *Prace Historyczne*, nr 74, Kraków 1985.
- Zientara B., *Bolesław Wysoki – tułacz, repatriant, malkontent. Przyczynek do dziejów politycznych Polski XII wieku*, „Przegląd Historyczny”, 1971.